

Las perscrutaziuns dil romontsch ella tradiziun filologica russa

Autor(en): **Gorenko, Galina**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **113 (2000)**

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236572>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Las perscrutaziuns dil romontsch ella tradiziun filologica russa

Galina Gorenko, Moscau

En emprema lingia less jeu engraziar al president d'honor della Fundaziun Retoromana pader Flurin Maissen, che ha gidau mei ad emprender d'enconuscher la cultura ed il lungatg romontsch, ed era als organisateurs da quei Colloqui retoromanistic che han dau a mi la pussivladad de presentar cheu il suandont referat.

Ella tradiziun filologica russa ei ils davos onns vegnius reprius il process della perscrutaziun dil romontsch. L'emprema ovra che ha documentau igl interess pil romontsch datescha digl onn 1909 ed ha num «Il rapport sur dil viadi scientific per studegiar il lungatg romontsch della Svizra e dil Tirol»¹. Igl autur da quei document – professur dell'Universitad de Novorossijsk I. Luniak – raquenta da ses studis e da sias sentupadas culla tschontscha e cultura romontscha, fa enzacontas observaziuns davart il sistem grammatical romontsch e, denter auter, menziunescha in pign vocabulari romontsch-russ ch'el utilisava duront siu viadi. Quei vocabulari che, tenor el, ei staus cumponius da siu collega P. M. Ljapunov, lubescha de supponer che las perscrutaziuns dil romontsch havevien gia giu liug avon igl onn 1909 e ch'il viadi da I. Luniak significavi buc in preludi, mobein gia il resultat d'ina determinada lavur scientifica sur dil romontsch.

Suenter ei il material romontsch vegnius analisaus 50 onns pli tard, cu ils linguists russ M. A. Borodina, N. L. Suxačev, A. A. Smoljevskij ed auters han publicau lur perscrutaziuns. Ils davos onns dattan las lavurs de O. V. Raevskaya, N. L. Suxačev, E. N. Mamsurova ina survestadad entgins problems romontschs. En general ei la plipart dellas perscrutaziuns dedicata als singuls aspects della grammatica e fonetica romontscha. Ins examinava il material romontsch surtut sil plaun cumparativ ni cun agid dellas metodas linguogeograficas.

¹ LUNJAK I. I.: Otčet o naučnoj komandirovke v Švejcariju i Tirol' na kanikuljarnoe vremja 1908 g. (po izučeniju retoromanskogo govora). – Zapiski Novorossijskogo universiteta. Oficial'nyj otdel. Vyp. 2, 1909, str. 138–143.

Denton ston ins renconuscher che las perscrutaziuns fragmentaras dil romontsch han buca formau ella linguistica russa ina tradiziun cuz-zeivla della descripziun e dils studis da quei lungatg.

Las perscrutaziuns sociolinguisticas dil romontsch entscheivan ils onns 80–90, cu ils linguists russ han retschert in access relativamein liber als differents materials e fatgs ligiai culla situaziun sociolinguistica vargada e contemporanea el cantun Grischun.

En emprema lingia ein quels materials vegni utilisai per la descripziun e l'explicaziun della historia exteriura dil lungatg romontsch. Denton pli tard, ella secunda etappa dellas perscrutaziuns, ein ils materials numnai vegni analisai cun agid dellas metodas elaboradas ella sociolinguistica russa.

Ina da quellas metodas ha num «la teoria dallas varietads». Ella tradiziun filologica russa dat ei enzacontas ovras fundamentalas da G. V. Stepanov, A. I. Domašnev, A. D. Šveicer, E. A. Referovskaja ed auters ch'ei stadas dedicadas all'elaboraziun ed al svilup da quella teoria dellas varietads. Dils linguists jasters ston ins menziunar D. Brozovič cun sia lavur «Ils lungatgs standardisai slavs e la metoda cumparativa», che ha mess en evidenza enzennas characteristics d'ina varietad.

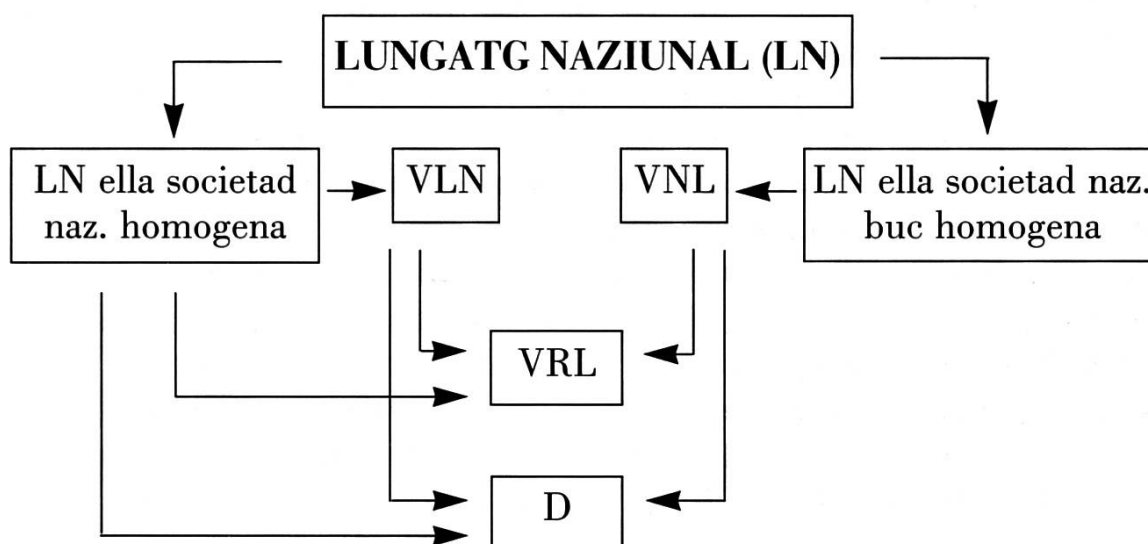
Las tesas principalas dalla teoria dellas varietads ein las suandontas.

Descrivend in lungatg en sia totaliad, lavura il perscrutader cun treis objects ligiai denter els: la societad – il sistem exteriur dil lungatg – la structura interiura dil lungatg. *Il sistem exteriur* representa ina totaliad da tuts tips da differenziaziun dil lungatg. El include il sistem dils stils funcziunals, las aschinumnadas fuormas d'existenza dil lungatg e las fuormas da sia realisaziun (orala/scretta).

Quella metoda sociolinguistica distingua las suandontas fuormas d'existenza d'in lungatg:

- il *lungatg naziunal* (LN) representa in sistem cumplicau ch'includa tuttas fuormas da differenziaziun d'in lungatg: dil lungatg litterar cun sias variaziuns funcziunals e stilisticas, oralas e screttas tochen il lungatg dialectal cun sias variaziuns territorialas; il LN sa survir ad ina ni a pliras naziuns, denton funcziunescha il LN ch'ei naziunalmein buca homogens mo sco in complex da sias varietads naziunals.
- la *varietad naziunala* (VN) d'in lungatg representa ina fuorma d'adataziun d'in lungatg, unius allas tradiziuns e basegns d'ina naziun determinada. La VN ademplescha en siu territori naziunal las medemas funcziuns (p. ex. il spagnol ellas tiaras dell'America Latina, il franzos el Canada e. a. v.).

- la *varietad dil LN* vegn duvrada mo dad ina part della naziun, nua ch'ella ademplescha las funcziuns dil LN e secharacterisescha (denter auter) tras in nivel da normalisaziun sufficientamein ault. Quei tip da varietad anfl'ins mo leu, nua che duas ni pliras normas d'in NL funcziuneschan en ina naziun unida, aschia ch'il LN representa pli-tost in sistem ideal ch'ina realitad. Las varietads dil LN san funcziunar cul medem dretg (p.ex. las varietads dil norveges) ni sesutta-metter ina a l'otra (p.ex. las varietads digl armenian, digl albanes).
- la *varietad regiunala* (VR) dil LN vegn duvrada era mo dad ina part della naziun en in territori determinau, denton, a differenza dils dus auters tips, ademplescha ella mo duas ni en mintga cass mo paucas funcziuns ed ei meins normalisada. Aschia ha la VR, tenor las funcziuns ademplidas, ina posiziun intermediara denter la VN e la varietad dil LN d'ina vart ed il dialect da l'otra.

Sco nus vesein, sa il LN serealisar en duas fuormas ch'eiin buc identicas, schebein ch'ellas han la medema carga funcziunala.

Il LN ella situaziun linguistica naziunalmein homogena po esser in fenomen monolit cun subsistems sco VR, dialect ni funcziunar en fuorma da varietads dil LN che possedan ils medems subsistems. Da l'otra vart sa il LN ella situaziun linguistica naziunalmein buc homogena exister *mo* en fuorma da sias VN. Aschia occupeschan tut quels tips il medem rang ella scala hierarchica da fuormas d'existenza dil lungatg. Els sedistinguan dad autras fuormas (VR, dialect) per las funcziuns ch'ellas realiseschan ella societad. Sco accentuava D. Bro-

zovič, «sa in lungatg che survescha ad ina naziun, ina societad, ina cultura e civilisaziun naziunala, ina scienza e litteratura ... buc haver la medema natira sco in lungatg che divida quellas funcziuns denter duas naziuns».²

Veramein, sch'ins sa egl empren cass descriver la situaziun linguistica cugl agid d'ina formula tradiziunala «lungatg-dialect», eisi el secund cass absolutamein necessari da duvrar la noziun «varietad dil lungatg», ed aschia se presenta il LN sco in object plitost abstract, che sematerialisescha en fuorma da sias varietads naziunalas. Enzatgei semegliont vala pil lungatg naziunalmein homogen, che vegn realisau tras enzacontas (il pli savens duas) varietads dil LN. Denton cheu ei il grad d'abstracziun essenzialmein pli aults: il LN naziunalmein buc homogen setegn vid in'unida fuorma reala dil lungatg da «metropola», ferton ch'il lungatg naziunalmein homogen secharacterisescha tras l'absenza da tala norma significonta per tuts.

Per distinguer las varietads d'in lungatg applicheschan ins differents criteris: funcziunal, linguo-structural, psicologic ed auters. Il criteri il pli effectiv ei il funcziunal, perquei ch'il lungatg litterar ed il dialect ein dil pugn da vesta mo linguistic equals ed han il medem dretg. L'applicaziun dil criteri funcziunal se basa silla definiziun della funcziun sociala dil lungatg analisau e lubescha da tschentar si ina classificaziun sociofuncziunala dils lungatgs e dallas fuormas da lur existenza.

Gl'exempel d'applicaziun dil criteri funcziunal anfl'ins tier V. G. Gak, en sia lavur «Il problem della correlaziun denter ils lungatgs parents egl aspect funcziunal». Il perscrutader numna sco principalas e pli cuminas las suandontas funcziuns socialas dil lungatg:³

A – comunicaziun orala da mintga di;

B – comunicaziun scretta buc ufficiala (litteratura scientifica, biala ed outra, inclus pressa);

² BROZOVIČ D.: Slavjanske standartny e jazyki i sravnitel'nyy metod. – V: Voprosy jazykoznanija, Nr. 1, 1967, str. 18.

³ GAC G. V.: Problema sootnošenija meždu rodstvennyymi jazykami v funkcional'nom aspekte. – V: Tipologija sxdstv i različij blizkorodstvennyx jazykov. – Kišinev, 1976, str. 252.

- C – comunicaziun ufficiala els cunfins d'ina part administrativa buca separada (p.ex. part della confederaziun);
- D – comunicaziun ufficiala enteifer ils cunfins d'ina part administrativa separada – il stat (comunicaziun uni- ni polinaziunala);
- E – comunicaziun denter ils stats (comunicaziun internaziunala).

La totalitad da quellas funcziuns creescha in tal «camp funcziunal» per mintga societad linguistica, il qual sa esser cuvretgs dad in ni da plirs idioms (cumpletai in a l'auter).

Il lungatg independent (autonom) secharacterisescha tras la realisaziun dallas funcziuns A-B-C ni A-B-D.

In schema pli detagliu dallas funcziuns socialas ei vegnius presentaus dal linguist Y. D. Dešeriev. Quei schema include circa 20 «sferas principalas della veta sociala».⁴ L'applicaziun d'in schema semegliant ad in idiom lubescha da formular siu «model funcziunal» e, grazia ad el, determinar il tip dad idiom examinau e sia fuorma d'existenza. Aschia sa il linguist presentar ina caratteristica cumpleta dil sistem exteriur dil lungatg analisau, ch'ei necessaria per «la delimitaziun cunscienta d'in fragment dil lungatg ch'ins vul perscrutar, della metoda da sia descripziun e dils tierms da sia idealisaziun».⁵

L'absenza dad ina tala delimitaziun meina alla confusiun terminologica e struptgescha il maletg dallas relaziuns denter ils idioms – participonts d'ina situaziun linguistica. Aschia, per exempel, tractond igl idiom dalla Val Müstair, utilisava M. A. Borodina en sia lavur «Il romontsch litterar contemporan dalla Svizra»⁶ tiarms sco «varietad», «subvarietad», «dialect litterar», «idiom» (era el senn d'in pign dialect – «govor»).

Sch'ins examinescha la situaziun linguistica romontscha dil pugn da vesta della teoria dallas varietads, retscheivan ins ils resultats suandonts (mira tab. 1).

⁴ DEŠERIEV JU. D.: Social'naja lingvistika. – M., 1977, str. 252.

⁵ STEPANOV G. V.: Vnešnjaja sisterna jazyka i tipy ego svjazi s vnutrennej strukturoj. – V: Principy opisaniya jazykov mira. – M., 1976, str. 160.

⁶ BORODINA M. A.: Sovremennyj literaturnyj retoromanskij jazyk Švejcarii. – L., 1969.

Idioms/funziuns	A		B		C	
	1. etappa	2. etappa	1. etappa	2. etappa	1. etappa	2. etappa
Sursilvan	+	+	+	+	+	-
Vallader	+	+	+	+	+	-
Surmiran	+	+	+	+	-	-
Sutsilvan	+	+	+	+	-	-
Puter	+	+	+	+	-	-
RG	-	-	-	+	-	+

1. etappa - avon gl'onn 1996

2. etappa - suenter gl'onn 1996

Tenor il schema da V. G. Gak ei la situaziun linguistica romontscha dapi gl'onn 1996 semidada essenzialmein. Avon quella data vevan mo dus da tschun idioms in status independent (autonom): il sursilvan ed il vallader, ils quals sescumiavan mintg'onn ella funcziun da lungatg ufficial enteifer il cantun Grischun. Denton ei la situaziun semidada, cu il RG ha surpriu quella funcziun. Il sursilvan ed il vallader han piars la funcziun C e, per consequenza, han retschert il medem status sco ils auters idioms romontschs.

Ell'emprema perioda era il romontsch hipotetic representaus sil-meins tras dus idioms independents; cull'appariziun dil RG sa negina dellas variantas dil romontsch esser considerata sco independenta, perquei ch'ils idioms «naturals» realiseschan buc la funcziun C ed igl «artificial» - la funcziun A.

Quella analisa san ins detagliar baghegiand il «model funcziunal» da mintg' idiom tenor Y. D. Dešeriev. Ell'analisa ei era inclus il lungatg tudestg sco in dils participonts impurtonts della situaziun linguistica romontscha, cun il qual ils idioms romontschs dividan lur funcziuns. Ils resultats da quell'analisa ein presentai ella tabella 2.

Ell'emprema perioda (avon gl'onn 1996) sedivideva la realisaziun dellas principalas funcziuns socialas ella zona romontscha denter il tudestg, d'ina vart, ed il sursilvan/il vallader, dall'otra, inclus entginas sferas della communicaziun uffiziala (pp. 9-12). Las sferas della communicaziun orala sedistribueschan bunamein ulivamein denter tut ils idioms romontschs, savens cul funcziunament parallel dil tudestg. Denton dat ei cheu era enzacontas divergenzas. Ella veta della baselgia, per exempel, ha il tudestg bunamein stuschau naven il sutsilvan ed il putèr, ferton ch'ils auters idioms han manteniu la tradiziun dil

Ils models funcziunals dils idioms romontschs (tenor Y. D. Dešeriev)

Funcziuns socialas	I. etapa (avon gl'onn 1996)						II. etapa (sunter gl'onn 1996)			
	tud.	surs.	vall.	surm.	suts.	put.	surs.	vall.	RG	tud.
1. Communicaziun da mintga di	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
2. Communicaziun culs representants dad: auters pievels	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
auters idioms romontschs									-	
3. Correspondenza officiala culs instituts centrals della Confederaziun	+	-	-	-	-	-	-	-		
4. Scolas primaras (lungatg d'instrucziun)	+	+	+	+	+	+	+	+	-	
5. Scolas secundaras	+				-				-	+
6. Scolas secundaras specialas	+			-	-	-			-	
7. Universitads	+			-	-	-			-	+
8. Sciencia e tecnica	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
9. Instituziuns statalas (el cantun)				-	-	-	-	-		
10. Instituziuns socialas				-	-	-				
11. Procedura giuridica				-	-	-	-	-		
12. Veta economica				-	-	-	-	-		
13. Veta dalla baselgia	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+
14. Veta sociala e politica										
15. Litteratura biala	+	+	+	+	+	+	+	+		+
16. Pressa	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17. Radio e TV	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
18. Veta culturala	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
19. Veta scientifica	+			-	-	-			-	

diever ella baselgia. Il romontsch (tuttas varietads) vegn duvraus ella communicaziun denter Romontschs, e buc – ella communicaziun culs representants d'auters pievels (excepiu enzaconts cass). Sco ins vesa ella tabella, ei la sfera la pli usitada dil romontsch la veta culturala. Quei che pertucca la sfera scientifica, la sfera ufficiala e la sfera della educaziun, ei l'applicaziun dil romontsch essenzialmein meins dera-sada, mintgatton schizun absenta (pp. 3, 8).

Tochen gl'onn 1996 sesanflavan ils idioms romontschs sin differents nivels sociofuncziunals: il sursilvan ed il vallader havevan ina valeivladad funcziunala pli gronda, s'applicavan sin nivel cantunal, satisfavan (ensemien cul tudestg) la plipart dils basegns linguistics della societad romontscha. Per consequenza, sesanflavan il sursilvan ed il vallader sin in nivel pli ault quei che pertucca la fuorma d'existenza dil lungatg, sch'ins cumpareglia els cun ils auters treis idioms. Denton ston ins dir, ch'il camp nua ch'il romontsch funcziunava autonomamein (senza il tudestg) ei stada en general fetg pintga, ed ei settractava surtut della communicaziun orala.

Tala posiziun dil romontsch s'explichescha (da nies pugn da vesta) en emprema lingia atras fatgs extralinguistics (denter auter – la valeivladad pratica limitada dil romontsch; l'absenza da stimul supplementars – excepiu la cunscienza da sesez dil pievel romontsch – per dumignar il lungatg).

Ella secunda perioda han las midadas sociolinguisticas pertuccau cunzun la zona e l'intensidad d'applicaziun dil sursilvan e dil vallader e, sco consequenza, lur status. Quels idioms ein bunamein stuschai naven della sfera dil lungatg scret (pp. 9–12) excepiu la litteratura biala e pressa, nua ch'els coexistan cun auters idioms romontschs, RG e tudestg.

Cull'appariziun dil RG surpren il romontsch per l'emprema gada ina nova funcziun impurtonta: corrispondenza ufficiala cullas instituziuns statalas. Ultra da quei ei il camp d'applicaziun dil romontsch s'extendius ella veta della societad romontscha (surtut ellas sferas 9–12, 14, 16). Denton sa quei process menar ad ina depauperisaziun stilistica dil sursilvan e dil vallader (en emprema lingia) – quei che vegn a pigiar il stadi dil romontsch en general el cass d'in nunsuccess digl experiment RG.

Turnond al problem dalla definiziun della fuorma d'existenza dils idioms romontschs vesein nus ch'il romontsch representa in sistem determinau che funcziunescha sco ina totalidad da varietads regi-

nalas. Tochen gl'onn 1996 funcziunava il romontsch en fuorma da duas varietads dil LN – il sursilvan ed il vallader, mintgina includeva era las varietads regionalas ed ils dialects derasai en siu areal.

Denton ei la situaziun sociolinguistica semidada cull'appariziun dil Rumantsch Grischun, ed ussa representa il romontsch in sistem da 6 varietads: 5 regionalas, basadas sillas normas dils lungatgs litterals ed ina surregiunala, basada sin ina norma surregiunala da scartira, creada artificialmein. Il sursilvan ed il vallader mantegnan denton tradiziunalmein ina posiziun predominanta.

Targend en consideraziun ina fleivlezia dessignada dil sursilvan (veser tab. 2) ed ina posiziun aunc buc fetg segira dil RG, ston ins supponer che la situaziun linguistica contemporanea vegni a semidar en direcziun della sminuiziun dil diember dellas varietads regionalas. Da l'otra vart eisi interessant dad observar ed analisar il cumportament dellas varietads romontschas las pli derasadas – dil sursilvan e dil vallader – ellas cundiziuns ch'ina norma surregiunala artificiala surpren la realisaziun dellas impurtontas funcziuns socialas. En quella situaziun vegn l'analisa dalla reacziun dil sursilvan e dil vallader a lubir da valetar lur vitalitad e da far ina prognosa davart las direcziuns da lur futur svilup.

